

70 éve zajlottak a magyar–csehszlovák határrendező bizottsági tárgyalások Pozsonyban

Vajon mit keres a pozsonyi hídfő ügye a Somogyban?

Témaválasztásunkat egyrészt a jelzett évforduló indokolja: a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság a második ülészakát 1948 tavaszán, a harmadikat pedig ősszel tartotta. Másrészt csak igen kevesen tudnak arról, hogy a tárgyalásoknak Somogy megyei vonatkozása is volt. A harmadik ülészakot ugyanis informális egyeztetés előzte meg, melynek során hetven évvel ezelőtt, augusztus 5-én Ján Bujna, a csehszlovák kormányküldöttség elnöke a magyar kollégáját, Kiss Roland államtitkárt *balatonföldvári* nyaralása alatt látogatta meg. De ne vágjunk a témánk közepébe!

A pozsonyi hídfő keletkezése

Sokan úgy tudják, hogy a pozsonyi hídfő a második világháború után jött létre, pedig már 1919-ben, a trianoni békediktátumot megelőzően. Leginkább Rejtő Jenő *Az előretolt helyőrség* regényének címével utalhatunk arra, hogy a hídfőnek akkoriban milyen katonai-stratégiai jelentőséget tulajdonítottak. Ligetfalu történetét a kiváló helytörténész, Fogarassy László írta meg, a település Csehszlovákiához csatolásának körülményeit – azaz a pozsonyi hídfő létrehozását – kutatásai alapján foglaljuk össze.

Ligetfalu „előtörténete”

Ligetfalu a Duna jobb partján feküdt, a pozsonyi várral szemben, ma már Pozsony városának panelházakkal beépített része. Azt a helyet, ahol Ligetfalu keletkezett, először 1225-ben említik „insula Mogorsciget”, azaz Magyarisziget néven, amit a pozsonyi német lakosság Ungerauként fordított le. A hajdani Magyariszigeten a 17. század vége felé német falu jött létre, melynek Engerau volt a neve. A 19. század elején – valószínűleg az 1778. évi nagy árvíz következményeként – már a jelenlegi medrében folyt a Duna, Engerau pedig lassan megszűnt sziget lenni, mivel azt a délről és keletről körülvevő Duna-ág kiszáradt. A magyar Ligetfalu név először 1863-ban jelenik meg, mely a helyi lakosok által használt Audorf tükörfordításából ered.

A pozsonyi várhegy alatti dunai átkelő a Balti-tengertől Itáliába vezető út fontos állomása volt, a napóleoni háborúk alatt pedig a világtörténelemben is bevonult. 1809-ben ugyanis Napóleon arra számított, hogy ott nagyobb erővel fognak a Dunán átkelni az osztrákok, így parancsot adott Ligetfalu elfoglalására. A pozsonyi hídfőcsata Ligetfalu katonai jelentőségére már világosan utal. 1890. december 30-án Ferenc József császár jelenlétében Ligetfalu és Pozsony között állandó hidat adtak át, a következő évben pedig befejezték a vasúti közlekedésre szánt hídrészleget is. A

németajkú földműves őslakosok mellé munkások, vasutasok, alkalmazottak és tisztviselők telepedtek le, Ligetfalu hamarosan Pozsony három nyelvű elővárosa lett.

Az I. világháború következményei

A Károlyi Mihálynak a száz évvel ezelőtti, 1918 karácsony vigíliáján átadott antantdiktátum szerint Csehszlovákia és Magyarország ideiglenes határát a Duna vonala jelentette a Morva torkolatától az Ipoly torkolatáig. Ligetfalu községet tehát eredetileg magyar területen kívánták hagyni. A magyar kormány kiürítette Pozsonyt, ennek megfelelően a pozsonyi karhatalmi parancsnokság és a hadosztályparancsnokság 1918. december 31-én este Győrbe utazott.

A csehszlovák csapatok 1919. január 2-án vonultak be Pozsonyba, és lezárták a Duna-hidat.

A hídon január 3-áról 4-ére virradó éjjel csehszlovák legionisták törtek át. A meglepett és rosszul vezetett magyar honvédek eleinte nem tudták visszaverni a támadást. Oroszárról azonban sikeres magyar ellentámadás indult. Majláth-Pokorny János százados emlékirata szerint a csehek „olyan pánikban futott[ak] vissza, hogy azok, akik már nem tudták elérni a hidat, a Dunába ugorva igyekeztek visszajutni Pozsonyba.”

A pozsonyi hídfőt őrző magyar gyalogság legfeljebb egynegyedét tette ki a pozsonyi csehszlovák helyőrségnek, a magyar tüzérségnek viszont a pozsonyhoz hasonló volt az ereje. Mindazonáltal sem a Károlyi-kormány, sem a proletárdiktatúra idején nem került sor olyan csapatösszevonásokra, amelyekből feltételezni lehetett volna, hogy a magyarok a Dunántúlról kísérletet tennének Pozsony visszafoglalására.

1919 márciusában Masaryk csehszlovák köztársasági elnök bizalmasa – aki éppen visszaérkezett Párizsból Prágába – úgy informálta a vezető politikusokat, hogy a békekonferencián megígérték, hogy Csehszlovákia Pozsonytól és Komáromtól délre 10–12 km körzetű hídfőt kap. E két hídfőről azonban nem döntött a békekonferencia.

A Tanácsköztársaság következményei

Ligetfalut és Pozsonyt nem érintette a Csehszlovákia és a Magyar Tanácsköztársaság közötti háború. A fegyverszüneti egyezmény ügyében azonban Mittelhauser francia tábornok és Ágoston Péter Pozsonyban tárgyaltak, Ágoston kíséretével naponta járt oda Ligetfaluból. A tárgyalások – írta – „külsőleg nagyon nevetségesek. A csehek a Pozsony–Ligetfalu közti hídon bekötik a szemünket s egészen a tárgyalószobáig bekötve tartják. A szoba ablakai magasan be vannak függönyözve, úgyhogy csak térkép és a pozsonyi utcákat jól ismerő tisztak segítségével tudtuk megállapítani, hogy a Vigadóban tárgyaltunk.” A fegyverszüneti szerződésnek a semleges zóna megállapítása volt a célja, de nem a Duna vonalán, mert akkor a csehszlovák haderőnek Pozsonyból és Komáromból ki kellett volna vonulnia.

A békekonferencia azonban sem a kért határvonalat (Petronell–Lajtakáta–Nezsider–Gálos–Mosonszolnok–Kisbodak), sem a csehszlovák–szerb korridor ter-

vét nem fogadta el, ezért a csehszlovák kormány – Pellé francia tábornok ösztönzésére – az antant legfőbb haditanácsánál (Foch tábornok) kis-határmódosításért folyamodott Pozsonytól délre, a város védelmének biztosítása érdekében. A békekonferencia 1919. augusztus első napjaiban úgy határozott, hogy hozzájárul Ligetfalu és közvetlen környékének megszállásához.

Az olaszok nem zárkóztak volna el olyan módosítástól sem, hogy a település maradjon magyar területen, csak a semlegesített vasúti pályaudvara álljon Csehszlovákia rendelkezésére. Az olasz elképzelés szerint ha a pozsonyi hídfőt a Népszövetség felügyelete alatt nemzetközivé nyilvánítanák, akkor Ligetfalu helyzete Danzig szabadállaméhoz hasonlított volna. Beneš az olasz kapcsolatait azzal rontotta el, hogy korridorra törekedve 1919. május 24-én olaszellenes katonai egyezményt kötött a szerbekkel. Az olaszok tehát nem voltak érdekeltek abban, hogy egykori pártfogoltjuknak a Duna jobb partján katonai erők felvonulására alkalmas területet juttassanak. Az angolok és a franciák azonban az olasz álláspontot leszavazták azzal, hogy Ligetfalu csehszlovák fennhatóság alatt, de demilitarizált állapotban maradjon. A trianoni békeszerződés aláírása után azonban a csehszlovák helyőrség továbbra sem távozott, tehát sohasem valósult meg a demilitarizált állapot.

A nemzetközi szokásjog szerint a magyar kormánnyal pótegyezményt kellett volna kötni, ehelyett azonban célszerűbbnek tűnt a kérdést katonai *fait accompli*-val (kész ténnyel) megoldani. Pellé tábornoktól származott az ötlet, aki meg akarta akadályozni, hogy Horthy a ligetfalui „bolsevista helyőrséget” saját fehér csapataival váltsa fel.

A pozsonyi hídfő megszállása

Mittelhauser tábornok hírszerzése a sötétben tapogatózott a Dunántúl katonai helyzetét illetően: a tábornok a pozsonyi hídfő elfoglalására teljes dandár csapatot hozott létre. Augusztus 13-án parancsba adta a hídfő birtokba vételét, a megszállás szintén francia törzstiszt vezénylete alatt történt. Miután rajtaütésszerűen lefegyverezték a magyar hídőrséget, az egyik csehszlovák zászlóalj eltávolította a hídon lévő akadályokat, és Ligetfalun átvonulva a Köpcsényben elszállásolt magyar helyőrséget körülfárta és megadásra kényszerítette. Egy másik csehszlovák zászlóalj csónakokon kelt át a Dunán, és miután a Krištofek vendéglő melletti magyar tábor őrségét alvás közben meglepte és elfogta, a csehszlovák csapatok reggel nyolc óráig a hídfőt megszállták.

A magyar katonai jelentés ötven lefegyverzett, illetve fogságba esett katonát említett, ami azt jelenti, hogy augusztus 14-én nem lehetett több egy századnál Ligetfalu magyar helyőrsége. A belpolitikai fordulat után ugyanis a katonák egy része önként hazament, más részüket szabadságolták. Alig akadt az országban már ellenállásra alkalmas katonai erő. Jelzi ezt, hogy néhány nappal később, augusztus 20-án a román csapatok már Győrbe vonultak be, minden ellenállás nélkül.

Augusztus 15-én a szombathelyi fehér hadosztály parancsnoka, báró Lehár Antal ezredes Magyaróvárra (ma: Mosonmagyaróvár) ment, hogy tájékoztadjék a

helyszínen. A kémjelentésekből azonban arra a következtetésre jutott, olyan erős tüzéség fedezi a felvonuló csehszlovák gyalogságot, hogy Ligetfalu a gyengébb magyar tüzéséggel nem visszafoglalható. Így a magyar katonai parancsnokság követek útján érintkezésbe lépett a cseh parancsnoksággal, akikkel közölték, hogy Moson megye megszállása nincs tervbe véve, a csehszlovák csapatok csak a pozsonyi hídfő biztosítására foglaltak el néhány négyzetkilométernyi területet.

Lehár ezredes 1919. augusztus 20-án jelentette a magyar nemzeti fővezérségnek, hogy Mittelhauser tábornok hadikövet útján értesítette, hogy az új demarkációs vonal a csehszlovák államnak hídfőt biztosított Pozsonytól délre. A fővezérség a budapesti antanttábornoki misszió állásfoglalását kérte, hogy a hídfő megszállása jogos volt-e. Az antantmisszió megerősítette, a pozsonyi hídfőt a csehszlovák hadsereg valóban jogosan vette birtokba.

Már a trianoni békeszerződés aláírását követően, 1920. december 24-én este magyar szabadcsapatok akartak betörni szlovák területre. A támadást azért szervezték szentestére, mert akkor a katonák nagy része szabadságon volt, és ez megkönnyítette a fegyveres akciót. A támadás egyik iránya – Köpcsény felől – Ligetfalu lett volna. A budapesti csehszlovák követség azonban már december 20-án tudott a szervezkedésbe beépült ügynöke révén az előkészületekről, és értesítette a budapesti francia katonai missziót, amelynek vezetője, Hamelin tábornok Teleki Pál miniszterelnököt kérte fel, hogy akadályozza meg az akciót. Prónay Pál emlékezéseiből tudjuk meg, hogy a szabadcsapatok visszahívása érdekében Horthynak személyesen kellett közbelépnie.

A hídfő további kiterjesztésére ekkor még nem került sor, de területe így is 33 négyzetkilométert tett ki, amelynek Ligetfalun – 1919-től már Petržalkán – kívül Köpcsény község egyik határterülete is része volt.

Engerau városa

Ligetfalu Magyarországhoz az 1938. november 2-án meghozott első bécsi döntéssel sem tért vissza. Oda alig egy hónappal korábban, október 10-én vonult be a német birodalmi haderő (Wermacht) egyik zászlóalja. Ahogy a német közigazgatást bevezették, Ligetfalut azonnal városi rangra emelték. Hitler egyébként Szudéta-vidéki körútján járt Ligetfaluban is. A képeslapok közöltek is olyan felvételeket, amelyeken Hitler kíséretével Pozsonyt, illetve a Štefánik-szobrot nézi. Az egykori szobor mögött akkoriban egy magas talapzaton egy bronzoroszlán állt, amely egyik lábával a csehszlovák címert tartotta. Az az anekdota viszont, miszerint Hitler azt mondta volna, hogy „Die Katz muss runter!” [„A macskának odalent a helye!”], nincs hiteles forrásokkal alátámasztva.

Ligetfalunál a német hadvezetőség hosszú ostromra számított, ezért tankakadályok építésébe fogott. A pozsonyi hídfő támadása azonban elmaradt, mivel a szovjet főerő Bécs irányában haladt. Mindazonáltal a szovjetek Pozsonyt is elfoglalták, az 1945. április 5-i harcok során égett le a ligetfalui vasútállomás központi épülete, amit többé nem is állítottak helyre. Ligetfalu 1946. április 1-jén Pozsony városának egyik kerülete lett, és ezzel véget ért a település önálló története.

A pozsonyi hídfő kiszélesítése

Az 1947. február 10-én, Párizsban aláírt békeszerződéssel Magyarország területe tovább csökkent. A trianoni határokhoz képest három, Pozsonyhoz közeli településsel lett kisebb. Horvátjásfalva, Oroszvár, Dunacsún [Dunacsún nevét többféleképpen írják: Dunacsun, Dunacsuny, Dunacsúny – mi a leggyakrabban használt változatot vettük át. Az egykori község neve a csúnya szóból ered], Rajka és Bezenye szerepelt a tervezetben, végül azonban – az amerikai diplomácia eredményeként – Csehszlovákia „csak” az első három községet kapta meg. A döntés meghozatalának körülményeit – azaz a pozsonyi hídfő kiszélesítésének történetét – a Romsics Ignác által közölt adatok alapján foglaljuk össze, és egyben felhívjuk a figyelmet arra, hogy a döntés a csehszlovákiai magyarok egyoldalú kitelepítési tervével van összefüggésben.

A II. világháború időszaka

Az önálló Szlovák Köztársaság – amelynek Jozef Tiso volt az államelnöke – 1939. március 14-én jött létre. Létét a náci Németországnak köszönhette. A Szlovák Köztársaság részt vett Lengyelország lerohanásában, majd a Szovjetunió elleni katonai támadásban is, így területe – Hitlertől kapott jutalomként – az I. világháború végén Lengyelországhoz került szepességi területtel egészült ki.

1940 júliusában azonban Csehszlovákia törvényes államelnökének Edvard Beneš ismerte el Anglia, és Londonban az általa összeválogatott testületet is elismerte emigrációs kormányának. Az emigráció diplomáciai erőfeszítései jelentős eredményt hoztak: Beneš 1943 decemberében fogadták Moszkvában. A szovjetek ekkor járultak hozzá ahhoz, hogy „Azoknak a területeknek, amelyeket Magyarország Hitler segítségével annektált Csehszlovákiától, vissza kell jutniuk a Csehszlovák Köztársasághoz”, illetve, hogy – a németekhez hasonlóan – a magyarokat is ki kell telepíteni Csehszlovákiából. Beneš szovjeteknél elért eredménye azért volt különösen jelentős, mert a teheráni konferencián (1943. november 28. – december 1.) Churchill, Rooseveltt és Sztálin nem a balkáni, hanem a normandiai partraszállás mellett döntöttek, továbbá, mert 1944 októberében, az úgynevezett százalékos egyezményben – amelyben Churchill és Eden Moszkvában állapodott meg Sztálinnal és Molotovval – a Szovjetunió a háború utáni Magyarországon 80%-os befolyásra tett szert. Nem volt tehát semmi alapja annak a magyar várakozásnak, hogy majd angolszász erők érkeznek az országba.

A szovjetek viszont tartották ígéretüket: a magyar csapatoknak és hivataloknak az 1938 előtti határokra kellett visszavonulniuk az 1945. január 20-án, Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében, és Csehszlovákiából nyomban megkezdődött a magyarok kitelepítése is. Hiábavaló volt bármiféle tiltakozás: a csehszlovákok azzal érveltek, hogy ők a „magyarokkal szembeni terveiket, sőt törvényjavaslataikat is Moszkvában dolgozták ki, s azokat Sztálin és Molotov elvtársak jóváhagyták”. Hozzá tették azt is, hogy „Sztálin elvtárs a csehszlovák delegációval

június végén folytatott tárgyalásai során a magyarok kérdésében azt a határozott véleményét fejezte ki, hogy úgy kell kezelni őket, mint a németeket”, és a magyarokra célozva állítólag még azt is hozzátette, hogy „Csapjanak csak oda nekik!”

A pozsonyi hídfő kiszélesítésének felvetése

A magyar békeszerződés tervezetére nézve a csehszlovák kormány 1946. április 10-én jegyzéket juttatott el a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlethez. Ezzel az volt a célja, hogy a nagyhatalmak kötelezzék Magyarországot arra, hogy kétszázezer magyar áttelepítéséről kössön egyezményt Csehszlovákiával, továbbá, hogy adja át Horvátjárfalu, Oroszvár, Dunacsún, Rajka és Bezenye falvakat. Az utóbbi kérést azzal indokolták, hogy Pozsony városfejlesztése csak ebben az irányban lehetséges, és hogy a szlovák főváros védelme csakis így biztosítható a magyar tűzérés esetleges támadásával szemben. Ezenkívül még azt is kérték a jegyzékben, hogy Magyarország a „Szent István-i gondolatról” és az erre épülő revizionista igényeiről, továbbá minden irredenta propagandáról és jelkép használatáról egyszer és mindenkorra köteles legyen lemondani. Ez utóbbiakba sorolták például a magyar címerben található hármashalmot és kettős keresztet is, amelyek szerintük, azaz a jegyzék megfogalmazói szerint, egyértelműen Szlovákiára utalnak.

Meg kell említeni még, hogy Molotov és Gyöngyösi János magyar külügyminiszter, akit egyébként ugyancsak Moszkvában jelöltek ki, szintén egy nappal korábban, április 9-én találkozott. Gyöngyösi ekkor közölte, hogy ha „a csehszlovákok továbbra is ragaszkodnának a magyarok kitelepítéséhez, akkor a magyar kormány nem zárkozhat el a területi kérdés felvetésétől”, azaz az „embert földdel”-konceptiót fogalmazta meg. Érvelése szerint tehát egyszerűbb volna, ha Magyarország határa valamivel északabbra húzódná. Molotov azonban a lakosságcsere-egyezmény megkötését helyesnek tartotta, és remélte, hogy „Csehszlovákia egyenjogúvá teszi a magyarokat Szlovákiában”. Ezzel jelezte, hogy magyar területi követelésnek nincsen helye. Az igényelt öt falu lakossága 1946. augusztus 11-én tömeggyűlésen adott hangot a felháborodásának, amit táviratban tudomására is hoztak a békekonferenciának.

A hídfő területének megfelelése

Mivel az új csehszlovák területi igényről a magyar delegáció hivatalosan nem tudott, erről haladéktalanul tájékoztatták őket, és a párizsi békekonferencia Magyar Területi és Politikai Bizottsága határidőt szabott a magyar észrevételek megtételére. A magyar delegáció augusztus 27-én nyújtotta be memorandumát, amelyben tagadta, hogy Pozsony fejlődéséhez valóban szükség volna erre a 145 km²-nyi területre, és felhívta a figyelmet a magyarokból, horvátokból és németekből álló, hétezer fős lakosság tiltakozására. Utalt emellett arra is, hogy a kért területen áthaladó Budapest–Bécs országút forgalma így várhatóan megnehezedik, továbbá emlékeztetett az Atlanti Charta szellemére is. Mindazonáltal a szeptember 6-i ülésen a csehszlovák követelést „energikusan” támogatta mind Jugoszlávia, mind Ukrajna képviselője. Meghallgatták ugyan a folyosón várakozó Sebestyén Pál külügyminiszter-helytest

is, aki igyekezett rámutatni a területkövetelés és a magyar lakosság egy részének kitelepítési szándéka közötti ellentmondásra. Az ausztrál küldött végül azt javasolta, hogy állítsanak fel egy külön albizottságot a kérdés kivizsgálására.

A szeptember 9-i ülés fontos fordulatot hozott, mivel az amerikai Bedell Smith tábornok ugyan „rokonszenvesnek” találta a pozsonyi hídfő kiszélesítésére vonatkozó javaslatot, de úgy vélte, hogy a Budapest és Bécs közötti forgalom biztosítása érdekében Rajka és Bezenye maradhatna Magyarországon. Továbbá elképzelhetetlennek tartotta, hogy a kétszáz ezer magyar kitelepítését az Egyesült Államok elfogadja. A hídfő és a kitelepítés ügyének összekapcsolását Juraj Slávik csehszlovák nagykövet – a szovjet képviselővel egyetértésben – hevesen ellenezte, ám mégis sor került az albizottság kiküldésére, amelynek azonban Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és Ukrajna mellett – az Egyesült Államok tiltakozása ellenére – maga az érintett, Csehszlovákia is tagja lett.

A hídfő mint a csehszlovákiai magyarság jogállásának biztosítója

Az albizottság a hídfő ügyét öt alkalommal tárgyalta, és mivel annak kanadai elnöke, illetve az új-zélandi és az ausztráliai küldött is az amerikai javaslatot támogatta, így a Csehszlovákiát képviselő Vavro Hajdú nagyobb ellenállás nélkül beletörődött a redukált megoldásba. 1946. szeptember 28-án az albizottság a három Pozsonnyal szembeni falu Csehszlovákiához csatolását négy igen szavazattal és egy tartózkodással elfogadta, kikötötte azonban, hogy az átengedett terület lakossága minden Csehszlovákiában érvényes emberi jogot megkap. A határozat megszavazásától tartózkodó ausztrál küldött külön nyilatkozatot tett: a három faluért „Csehszlovákiának valahol másutt azonos értékű területet kellene felajánlania Magyarországnak” – szögezte le.

A Magyar Területi és Politikai Bizottság folytatta az üléseit az albizottsági ülések alatt is, ahol szeptember 20-án Bedell Smith megismételte, hogy az egyoldalú kitelepítés az Egyesült Államok számára elfogadhatatlan, és utalt arra, hogy ha Csehszlovákia nem hajlandó tárgyalóasztalhoz ülni a magyarokkal, akkor a Pozsonnyal szembeni falvakra sem számíthat. A szovjet Visinszkij viszont határozottan támogatta a csehszlovák tervet, azt „korrektnek” és minden „embertelenségtől mentesnek” nevezte. Olyan magatartás a magyaroké – mondta –, „mintha egy sokgyermekes családanya a szomszédokhoz tuszkolná gyermekeit, nem akarná nevelni őket, és arra hivatkozna, hogy tehertételt és nehézséget jelentenek számára”.

Szeptember 23-án a csehszlovák indítványt továbbra is támogatta Jugoszlávia, Ukrajna és Belorusszia képviselője, Nagy-Britanniáé azonban szembefordult vele. Lord Samuel Hood az amerikai állásponttal egyezően kijelentette, hogy országa a magyarok egyoldalú kitelepítésébe nem egyezik bele, még Csehszlovákia iránti rokonszenve ellenére sem. Romsics úgy látja, hogy Nagy-Britannia fellépésében része lehetett annak a találkozónak, amely Hood kezdeményezésére néhány nappal korábban jött létre Kertész Istvánnal, a magyar békedelegáció főttitkárával. Hood érdeklődött ugyanis, hogy ha elfogadnák a csehszlovák javaslatot, akkor a magyar

delegáció mit fog tenni. Kertész azt válaszolta, hogy ő maga azonnal hazautazna, mert a továbbiakban nem látná értelmét a magyar jelenlétnek Párizsban, a koalíciós kormány pedig, amely a nyugati demokrácia elveit a térségben egyedül képviseli, „minden bizonnyal összeomlana”. Szeptember 30-án az ausztrál delegátus, Alfred Stirling is külön nyilatkozatot tett, jelezve, hogy amíg a kitelepítés kérdésében nem lesz megállapodás, Ausztrália nem dönt a hídfő ügyében.

Mivel biztosra lehetett venni, hogy az egyoldalú áttelepítésre vonatkozó indítvány fenntartása esetén az albizottság ajánlását a Pozsonnyal szembeni három falu átengedéséről az angolszász hatalmak nem fogják megszavazni, október 2-án a csehszlovák delegátus az áttelepítésre vonatkozó indítványát jobbnak látta visszavonni. Ugyanakkor elfogadta azt az Új-Zéland delegátusa által előterjesztett javaslatot, mely szerint „Magyarország kétoldalú tárgyalásokba fog bocsátkozni Csehszlovákiával abból a célból, hogy rendezze azoknak a Csehszlovákiában lakóhellyel bíró magyar etnikai eredetű lakosok ügyét, akik a lakosságcsere tárgyában 1946. évi február 27-én kelt Egyezmény értelmében nem fognak Magyarországra áttelepülni.” Ezt követően az október 3-i ülésen a békekonferencia Magyar Területi és Politikai Bizottsága a három községet – amit Új-Zéland delegátusa becsmérően csak „birkalegelőnek” titulált – egyhangúan Csehszlovákiának ítélte.

Az utolsó kísérlet

Mialatt a New Yorkban ülésező Külügyminiszterek Tanácsa 1946. november 3-a és december 12-e között a párizsi békekonferencia ajánlásait véglegesítette, a magyar kormány ismét kérte – az új fejleményekre tekintettel – a három község elcsatolásának törlését. Ugyanis a prágai kormány 1946 novemberében felújította az 1945 végén már elkezdett, de a lakosságcserere vonatkozó tárgyalások miatt leállított magyar lakosság cseh-morva területekre való deportálását. A magyar kezdeményezés azonban ezúttal is eredménytelen maradt.

Mindazonáltal Romsiccsal egyet kell értenünk abban, hogy a pozsonyi hídfő területének a megfelelése és a csehszlovákiai magyarok egyoldalú kitelepítésének az elvetése – az adott helyzetet figyelembe véve a békekonferencia – a sok negatívum mellett akár pozitív – eredményeként is értékelhető. A párizsi békekonferencia döntései a csehszlovák közvéleményre is kiábrándítóan hatottak. Martin Hano szlovák újságíró 1946 novemberében egyenesen így fogalmazott: „Csehszlovákiát Jugoszláviával összekötő korridorról voltak híreink, Vácról és Miskolcra suttoztunk, Közép-Szlovákiának Kassával való összeköttetésének dél felől. Aztán visszavonulást fújtak: maradt a München előtti határ, a harmadik fázis pedig már a védekezés volt, előkészületek a magyar étvágy harapásának a kivédésére.” Mindehhez még hozzá kell tennünk, hogy a két háború között Csehszlovákiához tartozó Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolásáról már 1945. június 29-én létrejött az államközi szerződés a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság között.

A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság

1947. október 15-én, amikor Csehszlovákia a párizsi békeszerződés nyomán Magyarországtól elcsatolt Dunacsún, Horvátjárfalu és Oroszvár községeket birtokba vette, a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság tárgyalásai még épphogy csak megkezdődtek. A békeszerződés szerint ugyanis a két kormány képviselőiből álló Határrendező Bizottságnak két hónap alatt kellett kijelölni az új határ pontos vonalrészleteit. A bizottság más, ehhez kapcsolódó kérdésekben is döntött, így egészen 1949 elejéig kitolódtak a tárgyalásai.

Az alábbiakban a Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság szervezetét, tevékenységét és megállapodásait mutatjuk be, a Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető iratanyagát alapul véve. (A dokumentumanyagot egyébként önálló kötetben is feldolgoztuk az elmúlt évben.)

A magyar kormányküldöttség összetétele és szervezete

A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság magyar kormányküldöttségét az 1947. szeptember 19-i határozatával alakította meg a Minisztertanács, maga a köztársasági elnök nevezte ki a küldöttség minden tagját. Eredetileg Bojta Béla miniszterelnökségi államtitkár lett volna az elnöke, még a tagokat is ő állította össze, végül azonban Kiss Roland belügyi államtitkárral – aki eredetileg az elnök állandó helyettese lett volna – töltötték be az elnöki tiszteket. A küldöttségben Szondy Viktor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Bartha József közlekedésügyi miniszteri osztályfőnök, Zalányi Andor földművelésügyi miniszteri tanácsos, továbbá a küldöttség titkára, Karcsay Sándor belügyi osztálytanácsos tagként foglalt helyet.

Kiss Rolandról, a „bibliás szocialistáról” érdekes adat, hogy már 1917-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba (MSZDP), 1949-ben pedig a Duna-melléki Református Egyházkerület főgondnokságát és az egyetemes konvent világi elnökségét – amelyet 1954-ig látott el – a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megbízásából vállalta. Habár egyházi „pályafutása” kétségkívül vitatott, Jakabffy Imre memoárja szerint Kiss a pozsonyi tárgyalások során meglehetősen határozott személyiségnek mutatkozott: „Kiss Roland már az első napokban tekintélyt harcolt ki a szlovákoknál. Napirend előtt felszólalt: »Nem érti, miért van hibás lobogó kitűzve a Carlton szállodán, ugyanis a vörös alapon fehér kereszt nem Magyarország zászlaja, hanem Dániáé«. A dán lobogó azért került a szálloda kapuja fölé, mert a dán követ itt szállt meg a Carltonban, s innen ment át a Grassalkovich-palotába, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács elnökének bemutatassa megbízólevelét a prágai bemutatkozása után, így írja elő a protokoll. De a protokoll azt is előírja – válaszolt Kiss Roland –, hogy amíg hivatalos tárgyalás folyik a magyar és csehszlovák delegáció között állami szinten, a magyar lobogónak a tárgyalások tartama alatt kitűzve kell lenni. Ez meg is történt – néhány napig.»

A magyar küldöttségben a másik aláírásra jogosult személy Szondy Viktor volt, akiről Jakabffy említett visszaemlékezésében nem kis élccel szól: „Szondy Vik-

tor bácsiban sikerült Kiss Roland tökéletes ellentétét megismerni. Életkoránál öregebbre aszalódott, szerény modorú, fáradt ember, akin meglátszott, hogy nehezen élte át a háborús éveket. Elhanyagolt külseje a professzorság tökéletes karikatúrája. Mindig nehéz, oposszumprémes bundájába burkolózott, szivarjának hamuja, parázsdarabokat tartalmazva lyukakat égetett az amúgyis kopott öltözetébe. A nemzetközi jog tudományában, elsősorban az államok közti szerződéseknek a megfogalmazásában memóriája tökéletesen működött; viszont a tárgyalások során figyelme elkalandozott, sőt szunyókált is eközben (Szundibácsinak hívtuk). Előfordult, hogy dünnögő hangon hozzászólt az előtte szóló érveléséhez, mondandója azonban sehogyan sem »passzolt« az előzményekhez. A jó szlovák kollégák – akik igencsak méltányolták Viktor bácsi jogtudói képességeit – elnéző mosollyal válaszoltak, és a helyes mederbe terelték a tárgyalás folyamatát.”

Az elnök és a tagok munkáját szakértők is segítették, így a küldöttség munkájában még Bogárdi János, a Vízrajzi Intézet igazgatója mint vízügyi szakértő, Hollós László pénzügyminiszteri osztálytanácsos mint pénzügyi és gazdasági szakértő, Hazay István miniszteri osztályfőnök, a Pénzügyminisztérium földmérési osztályának vezetője mint a határ tényleges kitűzésével kapcsolatos ügyek szakértője, Mikó Tibor miniszterelnökségi osztálytanácsos mint nemzetiségi szakértő és összekötő, Jakabffy Imre az Államtudományi Intézet osztályvezetője mint statisztikus és kartográfus, illetve Czebe Jenő vezérkari alezredes vettek részt. Meg kell emlékeznünk még a küldöttség adminisztrációjáról is: annak intézésére Raáb Józsefné miniszterelnökségi irodafőtisztet küldtek ki Pozsonyba.

A magyar kormányküldöttség mögött „háttérintézményként” tárcaközi határrendező (határmegállapító) bizottság működött. Ezen belül három albizottságot alakítottak ki, melyeknek még voltak fentebb nem említett munkatársai is. A határkijelölő albizottságnak maga Kiss Roland volt az elnöke, a visszamaradó lakosság ügyét rendező bizottságot Szondy Viktor vezette, az átadandó területtel kapcsolatos, a függőben lévő gazdasági, vagyoni és közlekedési kérdéseket rendező bizottság elnöklése pedig Bartha József és Zalányi Andor között oszlott meg. Karcsey Sándor összekötőként mindhárom albizottság ülésein részt vett, mivel az volt a feladata, hogy „az összes szakbizottságokban tárgyalt anyagot belügyi szempontból összehangba tartsa”.

Az első ülészak

A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság magyar és csehszlovák kormányküldöttsége 1947. október 11-én ült össze Pozsonyban, azonban csakis a legégetőbb kérdésekben tudott megállapodni a békeszerződés által szabott rövid, két hónapos terminus alatt.

Az egyik legfőbb probléma, amit meg kellett oldani, hogy a területelcsatolás miatt csehszlovák területre került a Budapest–Bécs között egyik szakasza, így a két főváros közötti közvetlen forgalmi összeköttetés megszakadt. A megkötött, úgynevezett passage-egyezménnyel a menetrend szerinti és a menetrenden kívüli személy- és

áruszállítás a továbbiakban is biztosítva lett, igaz, a csehszlovák vámszervek kíséretéért fizetni kellett. Az egyezményt folyamatosan meghosszabbították, amíg a közvetlen közúti összeköttetés Ausztriával ki nem épült. Fontos, hogy a passage-egyezmény önálló egyezményként lépett életbe, és azt nem a Határrendező Bizottság 1947. december 22-én aláírt Zárójegyzőkönyvébe építették be – az alábbiakkal szemben.

A magyar küldöttség rendkívül nehéz tárgyalások során érte el, hogy érvényt szerezzen a békeszerződés ama rendelkezésének, hogy „a Rajka község határán belül fekvő zsilip és visszaeresztő csatorna magyar területen maradnak.” A békeszerződés térképmellékletében ugyanis rosszul húzták be a határvonalat, mi több, a szövegben szereplő távolságadatok még nagyjából is pontatlanok voltak. A kérdés jelentősége az volt, hogy Dunacsún és az ott lévő zsilip elcsatolását követően a Szigetköz (a Nagy-Duna és a Mosoni-Duna által határolt sziget) településeinek – köztük Győr – árvízvédelme is ezen a zsilipen múlt.

Mivel a magyar kormányküldöttség a térségben nem egyezett bele lakosság-cserébe, a csehszlovák delegáció nyilatkozatot tett a Magyarország által Csehszlovákiának átengedett terület lakosságának sorsára vonatkozólag, illetve a terület átengedéssel összefüggő egyes, részint magánjogi, részint közigazgatási természetű kérdésekre nézve. Az első nyilatkozat az ottmaradó lakosság csehszlovák állampolgárságát és diszkriminációmentességét biztosította, a második pedig a magyar közszolgálati idő elismerésének és a társadalombiztosítási ellátás (pl. nyugdíj) folyósításának a kötelezettségét tartalmazta. E nyilatkozatokban foglaltakat azonban nem tartotta be Csehszlovákia.

Pénzügyi kérdésekben a felek nem tudtak megállapodni. Így csak annyi került a Zárójegyzőkönyvbe, hogy „azok végleges rendezése államközi tárgyalások anyagát fogja képezni”. Továbbá rögzítésre került az is, hogy a határ végleges megállapításától számított három hónap alatt a felek egymással vízügyi egyezményt fognak kötni.

A második ülészak

A második ülészakot a vízügyi egyezmény előkészítése előzte meg, amit egy célra létrehozott magyar–csehszlovák vegyes albizottság végzett. (Más tárgykörökben is vegyes albizottságok készítettek elő a megállapodásokat, de azokat – a vízüggyel szemben – a plenáris ülésekkel párhuzamosan.) A vízügyi albizottság ülései 1948. január 9-én kezdődtek meg Pozsonyban. A Határrendező Bizottság második ülészakának azonban nemcsak a vízügyi egyezmény megtárgyalása és a határki-tűzés volt a feladata: az átengedett területet „önként” elhagyó személyek és a csehszlovákiai magyarság sérelmei új problémákként jelentek meg a tárgyalási anyagban.

A Határrendező Bizottság 1948. május 5-től július 2-ig tartó második ülészaka során a magyar küldöttséget továbbra is Kiss Roland vezette. A csehszlovák delegáció elnöklését viszont június 22-től Ivan Horváth rendkívüli követ és meghatalmazott minisztertől, a Szlovák Nemzeti Tanács alelnökétől – „akadályoztatása miatt” – Ján Bujna követségi tanácsos, a Csehszlovák Köztársaság budapesti ügyvivője vette át. Az eredeti névsorhoz képest újabb szakértők segítettek a magyar kül-

döttség munkáját is: Hegedűs Nándor miniszterelnökségi miniszteri osztályfőnököt, Molnár Jenő miniszterelnökségi miniszteri tanácsost és Petényi Oszkár földművelésügyi miniszteri osztálytanácsost kell megemlíteni.

A megbeszélések rendkívül feszült hangulatban folytak: a június 26-ára virradó éjjel ismeretlen tettesek már másodízben tépték le Kiss Roland gépkocsijáról a magyar zászlót Pozsonyban. De szinte özönvízszerű volt a csehszlovákiai magyar lakosság panaszáradata is. Az egyik legkirívóbb esetre a július 1-jei ülés jegyzőkönyve emlékeztet: „Meg kell állapítania [Kiss Rolandnak], hogy a három község magyar lakosságát üldözik. [...] Nem tudja megrendülését palástolni. Megemlíti, hogy a nap folyamán megjelent nála egy nő, a magyar meghatalmazotti hivatal alkalmazottja, aki zokogva adta elő, hogy édesatyját, Egyházi Károly dunaszerdahelyi lakost, akit ú.n. »fehér lapos«, halálos betegen lakoltatták ki saját házából és tették ki ágyastól az udvarra.” (A „fehér lap” a Magyar Meghatalmazotti Hivatal által a lakosságcseré keretében Csehszlovákiából kitelepítésre kijelölt személyek számára hivatalosan kikézsített értesítés köznyelvi megnevezése volt.) Végül a tárgyalások újra megszakadtak, kézzelfogható eredménye nem lett a második ülészaknak.

A harmadik ülészak

A tárgyalások megszakadása után több hónapig tartó, formanélküli megbeszélések következtek, melyeknek Budapest, illetve Balatonföldvár volt a helyszíne. 1948. július 17-én ugyanis Kiss Roland levelet intézett a csehszlovák delegáció elnökéhez, melyben kijelentette, a tárgyalások folytatásának az a feltétele, hogy a Határrendező Bizottság mindkét delegációjának elnöke a helyszínen győződhessen meg, hogy az elcsatolt községek lakosságára vonatkozó, Zárójegyzőkönyvben foglalt rendelkezéseket betartják-e. Bujna telefonon közölte Kiss-sel, hogy levelét megkapta, és személyes megbeszélést szeretne folytatni vele. Kiss Balatonföldvárra hívta meg, ahol nyári szabadságát töltötte. Augusztus 5-i látogatásakor Bujna kilátásba helyezte, hogy kormánya hozzá fog járulni ahhoz, hogy a Határrendező Bizottság elnökei a Zárójegyzőkönyvben foglalt megállapodások teljesítéséről a helyszínen győződhessenek meg.

Ez volt az alapja a harmadik ülészaknak, amelyre 1948. október 4-e és 14-e között Pozsonyban került sor. Ekkor írták alá a vízügyi egyezményt, amely biztosította a szomszédos magyar területek árvízvédelmét és a Mosoni-Duna élővízzel való ellátását. (A párizsi békeszerződés ugyanis Dunacsúnnal együtt elcsatolta a Mosoni-Duna kiágazási részét, és azzal együtt 9,6 km gátszakaszt is.) Csehszlovákia kötelezettséget vállalt arra, hogy amíg magyar területen új vízmerce nem épül, addig az oroszvári vízmerce vízállás-adatait naponta kétszer közli Magyarországgal. A Rába-szabályozó Társulat átengedett területen fekvő vagyonaért (pl. a gátak) azonban nem volt hajlandó semmiféle kártalanítást fizetni, így a Határrendező Bizottság a „békeszerződéssel kapcsolatos pénzügyi tárgyalások” anyagába utalta ezt a kérdést is.

Szintén a harmadik ülészak alatt írták alá az I. és II. számú pótjegyzőkönyvet, amelyek közül az első a határkitűzési munkálatok tárgyában, a második pedig az

„önként” áttelepülő személyekre vonatkozóan jött létre. A Magyarországra „önként” áttelepülők szabadon rendelkezhetek az ingóvagyonukkal, a már elköltözöttek pedig visszatérhettek a hátramaradt ingóságaiként. A visszamaradt ingatlanvagyon összeírására és felértékelésére – főszabályként – a lakosságcsere-egyezmény (1946. február 27.) és az az alapján létrejött vegyes bizottság határozatainak alkalmazását rendelték el.

A munkálatok befejezése

Az I. számú pótjegyzőkönyv és a vízügyi egyezmény magyar és szlovák nyelvű szövegében oly nagy számban fordultak elő eltérések, hogy a francia szöveg megfogalmazásához 1948 decemberében és 1949. január elején ezeket Prágában, egy negyedik ülészakon kellett tisztázniuk a feleknek.

A Határrendező Bizottság működésével a magyar–csehszlovák határrendezés korántsem ért véget. A csehszlovák delegáció ugyanis indítványozta, hogy a Határrendező Bizottságnak a magyar–csehszlovák trianoni határ egészének a felülvizsgálatát munkája körébe kellene vonnia, mivel a korábbi területátcsatolás következtében (I. bécsi döntés: 1938. november 2.) hiányoznak a határjelző kövek.

A magyar Minisztertanács állásfoglalása szerint ez azonban meghaladta a békeszerződés szerinti Határrendező Bizottság hatáskörét, és úgy döntött, hogy külön bizottságot küld ki: Állami Határügyi Bizottságot szervezett e feladatra. E bizottság működésével azonban itt már nem foglalkozunk, hiszen 1949 elején a pozsonyi hídfővel kapcsolatos tárgyalások lezárultak.

Irodalomjegyzék

- BALAHÓ Zoltán – GÁL Vilmos, *A pozsonyi hídfő története. Jakabffy Imre publikálatlan naplója az 1947-es magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság munkájáról = Folia Historica, A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Évkönyve, XXIII–II. köt. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2002.*
- BALOGH Sándor, *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947. A fegyverszünetről a békeszerződésig*, Bp., Kossuth, 1982.
- DANCSEZ Mónika, *Hatvan éve csatolták el Oroszvárt, Horvátjárfulat és Dunacsúnyt, Archivnet. XX. századi történeti források, VII, 2007/6.*
- FOGARASSY László, *Ligetfalu és a pozsonyi hídfő története*, Pozsony, Madách–Pozonium, 1995.
- FÜLÖP Mihály, *A befejezetlen béke. A külügyminiszterek tanácsa és a magyar békeszerződés (1947)*, Bp., Püski, 2008.
- HAAS György, *Második Trianon*. Békéscsaba, Tevan, 1995.
- HOLLÓSI Gábor, *A pozsonyi hídfő. A Magyar–Csehszlovák Határrendező Bizottság tárgyalásai (1947–1949)*, Bp., VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2017, 1–205.
- JAKABFFY Imre, *A pozsonyi hídfő, Életünk, XXXVI, 1998/10.*
- Dalibor M. KRNO, *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*. Bp., k. n., [1947] 1990.
- ROMSICS Ignác, *Az 1947-es párizsi békeszerződés*, Bp., Osiris, 2006.